

Gustaf
Strengell
KAUPUNKI
TAIDELUOMANA

ntamo

KAUPUNKI TAIDELUOMANA

Gustaf Strengell

KAUPUNKI

TAIDELUOMANA

NTAMO

Helsinki

2 0 2 4

UUSINTAPAINOS ORIGINAALISTA
Otava, Helsinki 1923 (ruotsinkielinen alkuteos:
Staden som konstverk (1922)).

© SALME SETÄLÄN OIKEUDENOMISTAJAT 2024 (SUOMENNOS)

ISBN 978-952-215-940-3

ULKOASU
Göran de Kopior

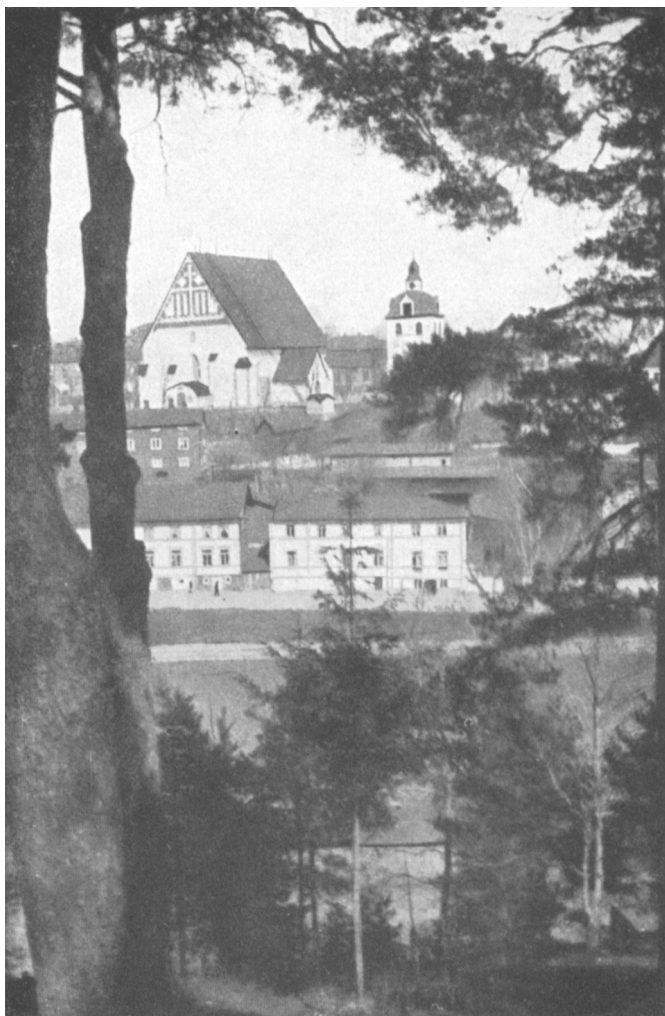
KANNEN KUVA
Yksityiskohta Hampsteadin puutarhakaupunkia
Lontoon laidalla esittävässä kuvituskuvassa artikkeliin
Gustaf Strengell, Egnahem-studier i en engelsk trädgårdsstad.
Arkitekten 9/1910, 137–141; 140.

VALMISTAJA
BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa

NTAMO
Helsinki 2024 (IV LINJA 18, 00530 HKI)
www.ntamo.net (info.ntamo@gmail.com)

E L I E L   S A A R I N E N

*Munkkiniemi—Haaga sommitelman
nerokas suunnittelija, Sinulle omistan
tämän teoksen, miellyttävää yhteis-
työtä hartaalla ihailulla muistellen.*

1. VANHA PORVOO.

Valok. tekijä

E S I P U H E

Syvästi valitettava tosiasia on, että enää tuskin on olemassa kaupunkirakennustaidetta sen todellisessa ja laajassa merkityksessä, mutta vielä valitettavampaa on, että asia yleensä ei ollenkaan liükuta yleisöä.

Suuresti katsoen ei herätä huomiota eikä huolta, että kauniita ja tyylikkääntä vanhoja kaupunginosia tahi kaupunkeja erittäin häikäilemättömästi hävitetään ja pilataan rakentamalla ympäristöönsä sopimattomia rakennuksia tahi että syntyy uusia kaupunginosia ja kokonaisia kaupunkeja, joiden rumine ja sopusoinnuttomine järjestelyineen pitäisi saattaa epätoivoon normaalisti tunteellisen ihmisen. Työtä tehdään ja huvitellaan, ikäänkuin mitään tavatonta ei olisi tekeillä.

1600- ja 1700-lukujen jälkeen, jolloin laajat piirit käsittivät ja ihailivat rakennustaidetta ehkäpä suuremmassa määrin kuin mitään muuta kuvavaa taidetta, on rakennustaiteellinen mielenkiinto, erittely, arvonnanto ja nautintokyky arveluttavasti vähentynyt, ja jäljelle jääneet rippeet keskittyvät yksityiseen rakennustaiteelliseen tuotteeseen, yksityiseen taloon eril-

lisenä ilmiönä, jota vastoin niitä tuskin ollenkaan riittää rakennustaiteelliselle kokonaissommitelulle, kaupungille kokonaisuutena.

Ensimmäinen uudesti elpyneen vaiston ilmaus, joka osoitti, että tässä, kuten kaikilla muillakin aloilla, kokonaisuus — kaupunki — on tärkeämpi sen erillisistä osista — yksityisiä huonerakennuksia, joista se on kokoonpantu — ilmeni 19:nneen vuosisadan lopulla wieniläisen arkkitehti Sitten kirjassa *Der Städte-Bau*, joka jälleen suuntasi huomion kaupunkirakentamiseen, vastaväitteittä tärkeimpänä rakennustaiteellisen luomisen lajina. Kirjan historiallinen arvo on siinä, että se on ollut herätyshuuto. Sen käytännölliset seuraukset olivat onnistumattomammat. Tekijän mielenkiinto rajoitui kokonaan keskiaikaisiin kaupunkeihin, ja näistäkin tuntuivat häntä miellyttävän oikeastaan vain hitaasti kasvaneet, epäsäännölliset tyytit. Tämä mielenkiinto ilmeni toiselta puolen keskiaikaisten kaupunkien epäsäännöllisyyksien ja »maalauksellisen» luonteen arvosteluttomassa ihailussa, jota vastoin hän ei kiinnittänyt huomiota renessanssiajalta asti ilmenneeseen, tahallisesti ankaraan säännöllisyyteen pyrkivään suuntaan, joka oli aikaansaanut loistavia ratkaisuja; tästä suunnasta, huomattakoon, on meidän ajallamme näet paljon enemmän opittavaa kuin epäsäännöllisistä keskiaikaisista kaupungeista.

Noin kolme vuosikymmentä Sitten kirjan ilmestymisen jälkeen tuli julkisuuteen teos, joka on harvinaisen tärkeän tieteellisen työn perustana. Pienen kirjasen nimi oli: *Platz und Monument*, sen yläpuolella oli tekijän nimi: A. E. BRINCKMANN. Esipuhe on päivätty 1908; painamisvuosi 1912. Sitä ovat myöhemmin muut teokset seuranneet; katso lähemmin kirjallisuusluetteloa siv. 268.

Yhä vieläkin on Brinckmannilla huomattava historiallinen asemansa ai-noana, joka on tutkinut kaupunkirakennustaidetta toden teolla ja laaja-peräisesti. Jo tämän takia on hän erikoisasemassa. Mutta vielä paljoo tärkeämpi on hänen tieteellisen työnsä suuri arvo. Brinckmannissa yhdistyy arvosteleva tarkkanäköisyys ja perusteellisuus erittäin hienostuneeseen, puhtaasti taiteelliseen herkkyyteen, jolla hän seuraa käsittelemiensä taide-luomien hienoimpiakin vivahduksia, ja tämän yhteydessä psykologinen tunne, jolla hän asettaa usein miltei huomaamattomat pienet tyylin yksityiskohdat niihin elämän ja taidekäsitysten aikakausiin, joista ne ovat pe-räisin, ja täten laajentaa ja syventää meidän käsitystämme niistä. Hänen merkityksensä on sen vuoksi ehkä vähäisempi puhtaasti historiallisella alalla — niin varmasti kuin hän sillä liikkuneekin — kuin tyylin ja muoto-erittelyn alalla, millä hän on harvinainen taituri. — Vastakohtana Sittelle ihailee Brinckmann etupäässä laiminlyötyjä vuosisatoja 1500—1800, joita hän enimmäkseen ihailee, ja joille hän on uhrannut suurimman osan tutki-muksistaan. Tähän sisältyy, että hänen mielestään kaupunkirakennus-taiteen alalla on korkeinta roomanilaisten, italialaisten ja ranskalaisten käyttämä ja kehittämä, selväjäärkinen, terävästi ja varmasti laskeva suunta, — eikä keskiajan, etenkin Saksan, täyteen kukoistukseen kehittämä epä-selvä, vaikkakin pittoreski tyyli.

* * *

Tätä kirjaa julkaistaessa olkoot muutamat selitykset ja anteeksipyyntö paikallaan.

Tämä on amatöörin kirjoittama, joka ei käytännössä toimivana kaupunkirakentajana eikä teoriassa taiteen teillä ole tullut lähempään kosketukseen aineensa kanssa. Olosuhteet ovat sallineet hänen nähdä vain pienen määrän kirjassa kuvattuja ja selitettyjä rakennustaiteellisia sommitelmia, ja nekin kauan sitten kuluneina vuosina, jolloin tämän kaltaisen kirjan julkaisemis-ajatus ei edes kangastanut hänen mielikuvitusmaailmansa taivaanrannalla.

Tässä muotonsa saaneet vaikutelmat ovat siis suureksi, vieläpä suurimmaksi osaksi toiselta saatuja vaikutelmia, eikä niiden lähde pulppua suoraan todellisuudesta, vaan kirjojen ja kuvien tutkinnasta. Muiden mieliteet määräävät käsiteltyjen kysymysten yleistä katsantokantaa, ja esityksen yksityiskohdat nojautuvat auktoriteetteihin — etupäässä Brinckmanniin — mikä tieteellisessä teoksessa olisi mahdotonta, mutta sen ei pitäisi olla epäilyttävää tämän kaltaisessa vaatimattomammassa, vaikkakin laajemmassa tarkoituksessa — kun se rehellisesti tunnustetaan. Tuntien, että tässä todella suuret kulttuuriarvot ovat kyseessä ja että asiassa jotakin on tehtävä ja tehtävä pian, on tekijä totellen sisäistä ääntään, joka huutaa: vapaaehtoiset esiin! ryhtynyt toimeen, turhaan odotettuaan, että joku muu kykenevämpi olisi tarttunut siihen.

Nyt joitakuita sanoja kirjan tarkoituksesta ja suunnitelmasta.

Ensiksikin mainittakoon, mikä kirjan tarkoitus ei ole: se ei tahdo välittää historiallista tietoa. Tästä lähdettäessä — vieläpä *kuvien allekirjoituksissakin, jotka kuvineen muodostavat kirjan ytimen* — ovat kaikki puhtaasti historialliset tiedot rajoitetut mahdollisimman pieniksi, ja aikatiedot tarkoituksella äärimmäisen vähäiset: lukijan huomio ei saata kiintyä niihin.

Tämän tarkoituksena on jollakin tavoin »opettaa katsomaan» taide-teoksia, rakennustaiteellisia sommitelmia — kaupunkikuvia, jotka ovat enemmän tai vähemmän monimutkaiset, jolloin niiden taiteellista ilmaisu-muotoa selitetään. Sen tarkoitus on toisin sanoen kehittää katselija-lukijan kykyä tunkeutua sellaisen arkkitehtoonisen muotonäkökohdan oleellisiin osiin; puhdas tunnelman välityksellä, vain pinnalliseen yleisvaikutelmaan perustuva suhtautuminen rakennustuotteeseen, ei saata antaa mitään syvempää sisällystä. Kirja siis yrittää auttaa suurempaa yleisöä, lukuunottamatta fakkimiehiä — arkkitehtejä ja taidetutkijoita — käsit-tämään ja nauttimaan kaupunkirakennuksen osasta tai kokonaisesta kaupunkisommitelmasta TAIDELUOMANA. Sen tarkoitus on kokonaan taiteelliso-petta v a i n e n.

Tämä määrää suunnitelman. Kirja on pääasiallisesti kuvateos, k u v a -kirja. Sukupolvelle, jonka veriin elävät kuvat ovat juurtuneet, täytyy taidetta käsittelevän teoksen olla hyvin kuvitettu. Tässä kyseessä ollut valinta muutamien suurten tai useiden pienten kuvien välillä ei ole ollut vaikea. Osaksi, jotta mielenkiinto kasvaisi, ja osaksi jotta rikkaan ainehiston kuvallinen esitys tulisi täydellisemmäksi, on jälkimmäinen vaihtoehto

valittu, ja lukuisine (yli 360) kuvineen, olkoon että ne ovat pienet, mutta tarkoitukseensa kuitenkin tarpeeksi selvät, ei kirjalla ole vastinetta alallaan, ja saattaa se ainakin kuvakokoelmana vaatia jonkinlaista arvoa osakseen.

Mutta tekijä on vielä toisessakin suhteessa seurannut filmin viijausta: kuviin liittyvät selityksetkin ovat syntyneet tietoisesti filmitekniikan vaikutuksen alaisina. Missä aikaisemmin tällaisia kuvaselityksiä on käytetty, on yleensä niissä annettu aivan lyhyitä selityksiä, jolloin niiden pääasiallisena tehtävänä on ollut lisätä kuvien omaa viehätysvoimaa. Näihin on koetettu paikatellen liittää lyhyitä pienoiskirjoitelmia. Tarkoitus on, että lukijakin, joka uteliaisuudesta aivan hätäisesti selaillee kirjaa, joutuisi katsahtamaan myöskin kuvien selityksiä ja siten puoleksi itsetiedottomasti joutuisi oppimaan ainakin hiukan kirjan oleellisimmasta osasta.

Tästä johtuu muutta mutkitta »käyttöohje». Alkakaak kuvia katselemalla ja tutkikaa samalla niiden selityksiä! Vasta sitten kun kirja on siten läpikäyty, saattaa neuvoa lukijaa silmäilemään johtavaa, yhtenäistä kirjoitelmää. Sen on ajateltu muodostavan jonkinlaisen kehyksen niille vaikutelmille, jotka edellämainittu tutkistelu on tehnyt. Mutta huomatkkaa: kirjoitelmää ei saata »lukea» tavallisella tavalla: ainoastaan jos seuraa sinne rikkaasti siroteltuja kuvaviittauksia, saattaa saada jonkinlaista hyvikettä. — Toinen kirjoitelma, joka koskettaa kaupunkirakennustaitteen yhtenäisyyspyrkimyksiä 1600- ja 1700-luvuilla, on puhtaasti historiallinen luonnos.

*
*
*

Kuva-ainehiston hankinta ei ole ollut mikään helppo asia. Tekijä on onnistunut saamaan apua monelta taholta. Suurella ystävyydellä on Teknillisen korkeakoulun arkkitehtuuriosaston johtaja, professori Armas Lindgren sallinut minun käyttää osaston erikoiskirjastosta ja valokuvakokoelmista osaksi kirjoja, osaksi joukon valokuva-ainehistoa, samalla kuin Korkeakoulun yleinen kirjasto on hyväntahtoisesti lainannut joukon teoksia, joissa on ollut sopivia kuvia. Yliopiston kirjasto on avuliaasti sallinut minun jäljentää Engelin erittäin mielenkiintoisen vesivärikuvan, joka esittää Turun Tuomiokirkkoa ennen paloa, katsottuna silloisen kenraalikubernöörin talon ikkunasta, kuva 124. Ilmailuvoimien päällikön, majuri A. Somersalon toimesta olen saattanut jäljentää kaksi ennen julkaisemattomaa ilmakuvaa keski-Helsingistä, kuvat 320, 321, etu, jolle panen suurta arvoa. Tukholman Nordiska museetin amanuenssia, tri Arvid Bäckströmiä, joka kaikin tavoin, uupumatta on koettanut auttaa minua ja muunmuassa on osoittanut minulle Ragnar Josephsonin minulle tuntemattoman, erinomaisten teoksen Stadsbyggnadskonst i Stockholm (katso kirjallisuusluetteloa, siv. 270), pyydän sydämellisesti saada kiittää siitä, että hän hankki valokuvajäljennöksen F. Tollinin, mikäli tiedetään, ennen painossa julkaisemattomasta, harvinaisesta litografiasta, joka esittää näköalaa Norr-

brosta ja Kustaa Adolfin torista Tukholmassa, kuva 189. Tri. B. on myöskin välittänyt valokuvaaja G. Heurlinin erittäin taiteellisesti otetun Tukholman virtaa ja linnaa esittävän kuvan hankinnan, kuva 187, minkä valokuvan herra Heurlin antoi minulle lahjaksi, ja josta pyydän häntä vastaanottamaan vilpittömän kiitokseni. Arkkitehti Juhani Vikstedt on hyvän-
tahtoisesti antanut käytettäväkseni mielenkiintoiset kuvat vanhasta Viipurista, joita esiintyy kirjan eri paikoissa. Helsingin kaupungin museo on sallinut minun käyttää museon rikkaita, Helsingiä käsitteleviä valokuvakokoelmia, joista olen valinnut Senaatintoria esittävät kuvat 324—327, jota vastoin juhlallisen, paraadipäivänä otetun torikuvan 323, on valokuvaaja H. Rosenberg antanut käytettäväkseni. Helsingin kaupunkiasemakaa-
va-arkkitehti B. Brunila on lainannut kaupunkiasemakaa-va-osaston kokoelmista kuvan Etelä-satamasta, kuva 319; herra B. on sitäpaitsi vaivautunut erikoisesti tämän kirjan takia teettämään asemakaavaluonnoksen Senaatintorista ympäröivine osineen, kuva 322, avustus, josta olen hänelle erikoisessa kiitollisuudenvelassa.

Aka teemista kirjakauppaa, joka suuresti on helpottanut työtäni kuvia hankkiessani antamalla erinomaisen avuliasesti minulle lainaksi kaiken kirjallisuuden, jota tarkoitus varten pidin sopivana, pyydän vastaanottamaan lämpimät kiitokseni.

Kemigraafinen Osakeyhtiö on pannut paljon työtä kuvavedoksiin ja todella useammassa kuin yhdessä tapauksessa, missä alkuperäiset kuvat — suurimmaksi osaksi jäljennöksiä, ei valokuvia eikä muita alkuperäisiä kuvia — ovat olleet epäselvät tai tahraiset, kärsivällisesti ja taitavasti etsä-mällä kuvalaattoja parantanut niitä. Täten kiitän kuvalaattalaitosta sen säästämättömistä vaivoista, joiden tulokset ovat olleet erinomaiset.

Lopuksi pyydän saada lausua kustantajalle vilpittömän kiitokseni ja iloni uskollisesta mielenkiinnosta, joka jo alusta alkaen tuli kirjani suunnitelma-ehdotuksen osaksi, mielenkiinnosta, joka m. m. ilmenee siinä, että olen saanut käyttää niin lukuisia kuvia. Kun vielä lisäksi kiitän kustantajaa erinomaisesta kirjapainollisesta avustuksesta, joka on tullut kirjani osaksi, niin sekaantuu tyytymykseeni kuitenkin yksi huoli: tietoisuus, ettei sen (tekstin) sisäinen arvo ole ollenkaan suhteellinen sen täydelliseen ulkoasuun.

Jos lukijat saattavat kirjani kautta syventyneellä mielenkiinnolla ja suuremmalla lämmöllä ymmärtää kaupunkirakennustaidetta, niinhyvin vanhempaa, historiallista, kuin nuorta, uutta, mikä viimeaikoina useissa paikoin on alkanut versota, on kirjan päätarkoitus saavutettu.

Sitäpaitsi toivon, että selostus houkuttelee ainakin joitakuita tutustumaan alkuperäiseen A. E. Brinckmannin huomattavaan teokseen.

Pilastarna, Loviisa, marraskuulla 1922.

G. S—II.

Tohtori-arkkitehti Carolus Lindbergille, joka minua auliisti on suomen-
menestyössä auttanut, lausun täten parhaat kiitokseni.

Suomentaja.

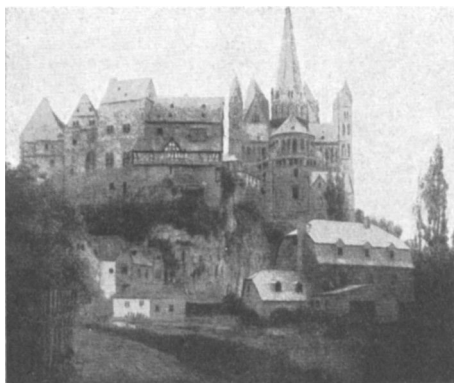

2. Keskiaikaisen kaupungin ääriverivat. Köln, nykyaikana.

KAUPUNKI SULJETTUNA ÄÄRIVIIVANA. KAUPUNKI SULJETTUNA PLASTILLISENA KOKONAISUUTENA.

Ääriverivakuvana siänsi keskiaikainen kaupunki kauppiaan tai käsityöläisen silmiin, kun hän, joko hevosen selässä tai jalkaisin, hitaasti läheni jotakin kaupungin monista porteista, kuvat 27, 29, 30, 97; vertaa myöskin 176 ja 198.

Kun nyt alamme käsitellä kaupunkia taideluo-
mana, on meidänkin ensiksi kiinnitettävä huomiota
ääriverivoihin kaupunkirakennustaiteelli ilmaisu-
välineinä.

3. Romaanilaisen kaupungin ääriverivat. Ras-
kas, suljettu kokonais-
vaikutus. Tuomiokirkko
ja linna »kaupungin
kruununa». Erittäin epä-
tasaisen maaston muo-
vailua kohottavat ja li-
säävät korkeat raken-
nukset kukkulalla ja ma-
talat sen juurella. Lim-
burg a. d. Lahn. Romaanilainen tuomiokirkko
etsi vaistomaisesti kuk-

kulaa, missä sen suljetut, kokonaiset, monumentaaliset julkisivut mahtavimpina pääsivät oikeuksiinsa. Goottilainen tuomiokirkko sitävastoin rikkonaisine julkisivuineen sijoittui mie-
luiten muiden kaupungin rakennusten tasoon. Vertaa kuvaa 73.

Me huomaamme silloin heti, miten äärivervojen sallimien erittäin ahtaiden rajojen puitteihin menneiden aikojen kaupunkirakentajat osasivat sovittaa moninaisia ilmaisumuotoja. Samoin kuin vanhojen rahojen ja mitalien korkokuvassa aikakauden luonne ja omalaatuisuus on saanut ikuisuuden leiman, on aikojen kuluessa vaihteleva kaupungin äärivervojen taiteellinen perustunne — mikä on juuri itse elämäntuntu — horjumattomalla varmuudella ja terävyydellä piirtänyt sisimpien toivomuksiensa käyrän. Kuvat 2—9.

Antiikkisen kaupungin ääriverivat saatamme muodostaa nojautumalla etusijassa niihin entiseen kuntoon

4. Tuomiokirkko kaupunkikuvaa hallitsevana »kruununna». Korkearakennus kaupunkikukkulan huipulla, matalia sen juurella, maaston muovailua painostettu. Porvoo.

rakentamisyrityksiin, joihin kaivaustöiden sekä antiikin arkkitehtuurin tuntemuksemme avulla on laajaperäisesti ryhdytty. Ei ole epäilystäkään siitä, että nämä ääriverrat, samoin kuin antiikin huonerakennuksen, tempppelin, olivat luonteeltaan lepäävät, silmiinpistävän vaakasuorasti painostetut.

Italiassa säilyi antiikkinen perustunne kauimmin ja muuttumattomimpana. Siksi ei olekaan hämmästyttävää, että joissakin Italian keskiaikaisten kaupunkien ääriverroissa huomaa piirteitä, jotka muistuttavat Kreikan ja Rooman antiikkia, kuva 15.

Jos nyt vertaamme tätä kuvaa kuvaan 5, niin heti pistää silmiimme huomattava erilaisuus.

Antiikkinen kaupunki antoi kylläkin akropoleineen — linnakukkuloineen — ääriverroille mahtavan nousun. Mutta ei voi kieltää, etteivät ne olisi olleet jos-

5. Köln; vanhan piirroksen mukaan. Vertaa kuvaa 2. Goottilaisen kaupungin ääriviivat, pitsimäisen risaiset, hienostuneet. Goottilaisen ajan torni-intoilun selittää varmasti suureksi osaksi rakkaus rikkaisiin ja vilkkaisiin ääri-viivoihin. Lukui-

sat kuvat, joissa silminnähtävällä ylpeydellä esitetään kaupungin ääriviivoja, todistavat sitä, että kaupunkirakentajat tietoisesti pyrkivät luomaan kauniita ääriviivasommitteluja.

sain määrin yksitoikkoiset, mikä johtui puuttuvista vastakohtaisista pystysuorista. Tässä toi kristillinen kirkko kaupunkirakennustaiteelle erittäin arvokkaan lisän tornirakennuksineen, jotka olleen aluksi itsenäisiä, kuva 133, sittemmin itse kirkkorakennukseen kuuluvia kellotorneja, kampanileja, kuva 78, alkoivat 600–700-luvulla esiintyä. Torni-innostus tuli yhä voimakkaammaksi ja valloitti yhä enemmän alaa, kunnes se lopulta goottilaisella ajalla tuli aivan hurjaksi, kuva 213. Vaikkakin goottilaisia tornihuippuja aluksi onkin pidettävä etupäässä aikakauden ikuisuuskaipuun ylevinä ilmaisumuotoina, niin tuskinpa kuitenkaan erehtyy, jos myöhemmin niissä

” käsittämään ja nauttimaan kokonaisesta kaupunkisommitelmasta

Arkkitehti, yhdyskuntasuunnittelija, kuvataidekriitikko, museovaikuttaja ja muotoiluasiantuntija

Gustaf Strengell (1878–1937) oli myös ensiluokkainen kirjailija. Hänen 1922–1929 ruotsiksi ja suomeksi ilmestynyt upea teossarjansa kaupungista, kodista ja rakennuksesta taideteoksena kokee nyt toisen tulemisensa ntamo-uusintapainoksina.

Kääntäjänä toiminut Salme Setälä (1894–1980) oli hänkin etevä niin arkkitehtina kuin kirjoittajana sekä kansalaisten opastajana nykyaikaiseen elämänmuotoon. *Kaupunki taideluomana* johdattaa myös edelleen ajankohtaisiin rakennussuojelun ja taidekasvatuksen kysymyksiin.

NTAMO 2024

ISBN 978-952-215-940-3